

Г.Ж. Каримбаева*, э.ғ.к., қауым. профессор¹

Д.А. Сейтхожина, э.ғ.к., профессор м.а.²

Ә.Н. Ракаева, э.ғ.к., қауым. профессор²

К. Кашкинбаева, магистр, аға оқытушы¹

Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., Қазақстан¹

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан²

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: karimbaevagulzan@gmail.com

NEET ЖӘНЕ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ: АЙМАҚТЫҚ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР

Жастар кез келген елдің дамуында маңызды рөл атқарады. Болашақта қоғамның қалай қарқынды дамитыны жастардың экономикалық, әлеуметтік және саяси белсенділігіне байланысты. Алайда, әртүрлі себептерге байланысты жастардың бір бөлігі белсенді қызметке қатыспайды. Жастардың бұл санатын - NEET (not in Education, Employment or Training) санатын ХЕҰ және басқа да халықаралық ұйымдар ескереді, бұл мәселенің ауырлығын көрсетеді. Өзектілігіне байланысты бұл құбылыс тек экономистердің ғана емес, сонымен қатар әлеуметтанушылардың, психологтардың, психиатрлардың, биологтардың, яғни зерттеудің мәні пәнаралық болып табылады.

Бұл мақалада авторлар NEET факторы ретінде қарастырылатын NEET санаты мен жастар жұмыссыздығының аймақтық саралануын, сондай-ақ Қазақстандағы осы көрсеткіштердің өзара байланысын талдады. Зерттеу 2001-2024 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жүргізілді.

Авторлар Қазақстан өңірлері бойынша сандық деректерді талдау әдістерін, сондай-ақ салыстыруды қолданды. NEET және жастар жұмыссыздығының үлестері қарастырылды.

Талдау нәтижелері жастардың жұмыссыздығы NEET-ке әсер ететінін көрсетті, жуықтау мәні қалыпты және рұқсат етілген, бірақ орташа деңгейге жақын. Алайда, кейбір кезеңдерде байланыс әлсіз болды. Басқалары бар, соның ішінде әлеуметтік-психологиялық әсер ету факторлары. Сондықтан осы салада қосымша пәнаралық зерттеулер қажет.

Кілт сөздер: Қазақстан, еңбек нарығы, тұрақты даму, NEET, жастар жұмыссыздығы, аймақтық айырмашылықтар, орташа квадраттық ауытқу.

Ключевые слова: Казахстан, рынок труда, устойчивое развитие, NEET, молодежная безработица, региональная дифференциация, среднеквадратичное отклонение.

Keywords: Kazakhstan, labor market, sustainable development, NEET, youth unemployment, regional differentiation, standard deviation.

Кіріспе. Халықаралық еңбек ұйымының стандарттарына, Халықаралық еңбек нарығының статистикасына, БҰҰ, Дүниежүзілік банк және ЭЫДҰ есептеріне сәйкес, жастарға 15-24 жас аралығындағы адамдар жатады. Қазақстанда «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес 14 пен 35 жас аралығындағы адамдар жастар болып саналады.

Әлем халқының шамамен 15-16% құрайтын жастар кез келген мемлекеттің дамуы үшін маңызды ресурс болып табылады. Алайда, жастарды экономика мен қоғамдық өмірге тиімді тарту арқылы мүмкін қайтарым болады. Бұл жағдайда NEET (білім беру, жұмыспен қамту немесе кәсіптік оқыту саласында емес) - білім беру, жұмыспен қамту немесе кәсіптік даярлаумен айналыспайтын жастардың болуы үлкен проблема болып табылады. Бұл санат қазіргі білім беру жүйесінің, еңбек нарығының және әлеуметтік құрылымның жетілмегендігінің көрсеткіші болып табылатын белсенді экономикалық өмірден әлеуметтік осалдық пен алшақтықтың жоғары дәрежесімен сипатталғандықтан қоғамның тұрақты дамуы үшін тежеуші фактор болып табылады және ұлттық еңбек нарығында да келтірілген.

Тұрғылықты жеріне қарамастан, жастардың экономикалық және әлеуметтік өмірге қатысуы үшін тең мүмкіндіктер мен ынталандырулар болуы керек, бұл қоғамның тұрақты дамуы үшін қажет. Осы мәселенің маңыздылығын ескере отырып, авторлар осы мақалада Қазақстанның жастар еңбек

нарығының екі маңызды көрсеткішін: NEET санатын және NEET факторы ретінде жастар жұмыссыздығын аймақтық саралауды талдауды мақсат етеді. Сондай-ақ, авторлар NEET үлесінің біркелкі емес динамикасы мен жастар жұмыссыздығының үлесі арасындағы байланысты қарастырады. Экономикалық талдау үшін біз 2001-2024 жылдардағы жиынтық дисперсия негізінде орташа квадраттық стандартты ауытқуды есептеуді қолдандық, зерттеу Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жүргізілді.

Жұмысты жазу кезінде Қазақстан өңірлері бойынша сандық деректерді талдау әдістері, сондай-ақ салыстыру қолданылды.

Бұл мәселені зерттеу өңірлердің және тұтастай алғанда елдің тұрақсыз даму тәуекелдерін қоғамның тұрақты дамуы тұрғысынан бағалау үшін, сондай-ақ жүргізіліп жатқан мемлекеттік жастар саясатының тиімділігін бағалау үшін қажет деп санаймыз.

Әдебиеттік шолу. Әдеби дереккөздерге шолу NEET санаты ретінде жастар еңбек нарығының осындай аспектісіне халықаралық және отандық зерттеулерге қызығушылықтың артып келе жатқанын көрсетті. Алайда, жұмыстардың көпшілігі осы санаттың пайда болу себептері мен жастар еңбек нарығындағы проблемаларды талдауға арналған.

Столярова Э.О., Төлеген М. А., Аубакирова Ж. С., Тамерлан Е. О. осы құбылыстың болуының бірқатар себептері мен салдарын анықтады. Авторлар жастардың еңбек нарығындағы әлсіз интеграциясы сияқты экономикалық себептерді атап өтеді; тиісті кәсіби дайындық пен біліктіліктің болмауы; білім беру бағдарламаларының еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмеуі. Олар әлеуметтік психологиялық факторларды тереңірек зерттеді: әлеуметтену мәселелері, отбасылық факторлар, оқу мен жұмысқа деген ынтаның төмендеуі, ұзақ мерзімді жоспарлаудың болмауы, жауапкершіліктен аулақ болу, қысқа мерзімді пайдаға бағдарлану, мүмкіндіктердің теңсіздігі. Олардың NEET көрсеткішіне әсері Қазақстанның нақты деректері бойынша расталды [1].

Alimkhanova D. докторлық диссертациясында экономикалық қана емес, әлеуметтік-демографиялық факторлар да қарастырылған: жынысы, жасы, білімі, 3 жасқа дейінгі балалардың болуы. Автор білім сапасының төмендігі; отбасының әлсіз әлеуметтік-экономикалық жағдайы; бейресми жұмыспен қамту және еңбек нарығындағы құрылымдық қиындықтар; ауылдық жерлерде инфрақұрылым мен қолдаудың болмауы; жастарды қолдау тетіктерінің жетілмегендігі сияқты қосымша айнымалыларды бөліп көрсетеді. Автор қолданған деректерді талдау әдістері (Labour Force Survey, сұхбат) әсер ету факторларын анықтап қана қоймай, олардың NEET болу қаупіне салыстырмалы үлесін анықтауға мүмкіндік берді [2].

Р. А. Нұртазина, Н. Мұхтарова жастарды еңбек нарығында, оның ішінде NEET санатынан жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің мемлекеттік тәсілдерін қазіргі әлеуметтік-экономикалық сынтетеуріндер жағдайында, соның ішінде осындай санаттағы маргинализация күшейген кезде COVID 19 пандемиясының салдарын қарастырған [3].

2022-2025 жылдар аралығында ResearchGate зерттеу платформасында жарияланған әлемнің әртүрлі елдері мен аймақтарындағы хикикомори мәселелерін қоса алғанда, NEET мәселелері бойынша 45 ғылыми мақалаға шолу М.Б. Буланова жүргізді. Автор NEET-жастардың пәнаралық зерттеулерінің қажеттілігін мойындау; оның құрамына кіретін гетерогенді қабаттарды зерттеу арқылы NEET типологиясын нақтылау; NEET тобымен жастарды анықтау; Хикикомори құбылысының Жапониядан тыс таралуы; NEET биологиялық тамырларының идеясын тереңдету (хикикомори биомаркерлерінің ашылуы); NEET тобының жастардың жас шеңберінен шығуы (ересектер NEET); NEET мәселелерін ыдырау және әлеуметтік оқшаулану процестерімен, атап айтқанда пандемиядан туындаған мәселелерді зерттеу сияқты тенденцияларды анықтаған [4].

Аймақтық тілім тұрғысынан алғанда, мәселе біртекті емес: мәртебенің көріну ауқымы мен себептері елдер арасында, елдер ішіндегі аймақтарда және тіпті жекелеген аумақтарда айтарлықтай ерекшеленеді. Аймақтар арасындағы айырмашылықтардың себептерін шетелдік зерттеушілер кеңінен зерттеді [5].

Rahman H., Islam T. Жаһандық Моран индексі арқылы дамушы нарықтары бар дамушы елдерді зерттеді және бұл санат географиялық кластерленген деген қорытындыға келді. NEET-тің елдер ішінде біркелкілігі еместігі, тұрақты аумақтық "жастар тұзақтары" сонымен қатар кеңістіктік кластерлер әлеуметтік-экономикалық факторларды бақылау кезінде де сақталатындығы көрші елдердегі жағдайға байланысты NEET деңгейі анықталған [6].

Wei-Jun JeanYeung, Yi Yang жастар арасындағы жұмыссыздықтың жоғары деңгейінің жаһандық тенденциясына назар аудара отырып, аймақтық айырмашылықтар мен әлеуметтік-

экономикалық теңсіздіктерді талдайды. Авторлар жастарды экономикаға сәтті енгізу үшін білім беру бағдарламаларын практикалық дағдылармен біріктірудің маңыздылығына назар аударады [7].

Cefalo R., Scandurra R., Kazerov Y. D., жастардың еңбек нарығындағы аймақтық айырмашылықтарын қарастыра отырып жергілікті контекст пен аймақтық құрылымдардың ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін баса көрсетіп, аймақтық деңгейде жұмысқа орналасуға қол жеткізу, алып тастау және ұзақтығының кең спектрін ескеретін, жастардың еңбек нарығына интеграция индексі (YLMИ) құраған [8].

Сонымен қатар Mudiriza G., Grotte J., De Lannoy, A., David A. Leibbrandt M. Оңтүстік Африка үшін он көрсеткішті қамтитын аймақтық жастар еңбек нарығының индексі (YLMИ) ұсынды. Олар өз жұмыстарында динамикадағы Жұмыспен қамтудың құрылымдық сипаттамаларын егжей-тегжейлі талдап (2013-2023) біркелкі емес кеңістіктік үлестіруді анықтады. Жұмыссыздық, біліктіліктің төмендігі, осал жұмыспен қамту және орта білімнің болмауы YLMИ көрсеткіштерінің төмендігінің негізгі факторлары болды [9].

Қазақстандық ғалымдар Ж.С. Хусаинова, М. Р. Ғазизова, Ю. А. Вечкинова да осындай пікірде. Көршілес өңірлердің өзара тәуелділігін анықтау үшін Моранның жаһандық индексі пайдалана отырып, авторлар NEET-жастардың таралуы Қазақстан аумағы бойынша біркелкі емес деген қорытындыға келді. Әр түрлі кезеңдерде түрлі аймақтар ұқсас немесе ерекше мағыналарды көрсетеді [10].

Қазақстанда, Өзбекстанда және Қырғызстанда NEET жастарының жалпы және ерекше параметрлерін қарау кезінде Global Youth Development Index, the Youth Progress Index негізінде жұмыспен қамтылмау көрсеткіштерінің төмендеуі және көші-қон мәселесі атап өтілді [11].

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері деректердің сапасына байланысты екенін мойындау керек. Кейбір авторлар ресми статистика мәселенің нақты ауқымын толық көрсетпейді деп санайды. Авторлар алынған нәтижелерге талдау жүргізіп, ұымдаспаған жастардың үлесі тұрғысынан өңірлерді реттеуге тырысты. Есеп айырысу нәтижелері бойынша (2020) Қазақстанның түрлі өңірлері бойынша күшті саралау орын алды. Осы санаттағы жастардың жалпы санының үлесі Алматы облысында 6,7% - дан Түркістан облысында 30% - ға дейін құрайды. Бұл ретте, ресми статистикаға сәйкес, сол жылы NEET үлесі әртүрлі өңірлер бойынша 3-тен 11,5% - ға дейін, ал аталған облыстарда тиісінше 7,2 және 8% - құрады [1].

NEET құбылысының аймақтық ерекшеліктерін зерттеуге жүргізілген шолуды қорытындылай келе, тұтастай алғанда, әртүрлі факторларға, соның ішінде экономикалық, әлеуметтік және институционалдық факторларға байланысты елдер ішінде де, әртүрлі мемлекеттердің аймақтары арасында да айқын кеңістіктік гетерогенділік бар деген қорытынды жасауға болады. Аймақтық айырмашылықтар уақыт бойынша тұрақты, сондықтан мемлекеттік саясат аумақтық ерекшеліктерді (еңбек нарығы, білім беру мүмкіндіктері және т.б.) ескеруі керек. Сондай-ақ Evidence-Based Policy шеңберінде мемлекеттік реттеу стратегиясын дамытудың және одан әрі дамытудың біртектілігін анықтау үшін статистикалық талдаудың әртүрлі әдістерін қолдану маңызды.

Негізгі бөлігі. Еңбек нарығындағы Қазақстан жастарының кеңістіктік біртектіліктігін зерттеуді жалғастыра отырып, біз үздіксіз дисперсияны пайдаланып, орташа квадраттық стандартты ауытқуды есептеу әдісін қолдандық. Жалпы Қазақстан бойынша деректер орташа мән ретінде қабылданды. Қазақстанның өңірлері бойынша NEET санатының 2001-2024 жылдарындағы динамикадағы үлесін салыстырдық (формула 1):

$$C = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - x)^2} \quad (1)$$

мұндағы:

x – Қазақстандағы NEET санатындағы жастардың үлесі,

x_i – i аймақтағы NEET санатындағы жастардың үлесі,

n – әрбір зерттелетін жылдағы аймақтар саны,

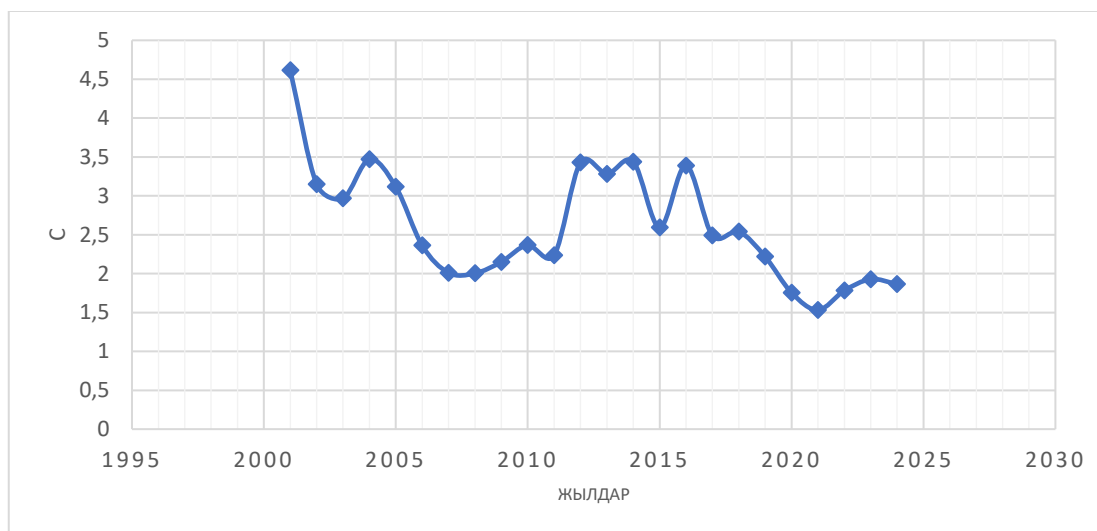
C – орташа квадраттық стандартты ауытқу.

n мәні 2018 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының 2 аумақтық құрылымға бөлінуіне байланысты өзгерді: Түркістан облысы және Шымкент қаласы, 2022 жылы - Абай, Жетісу және Ұлытау облыстарының пайда болуына байланысты.

1-суретте көрсетілгендей, зерттелетін кезеңдегі кеңістіктік теңсіздік деңгейі төмендеді, бұл оң. Бұрын атап өткеніміздей, тұрғылықты жеріне қарамастан, Қазақстан жастары әлеуметтік жедел сатымен еңбек нарығына бейімделу үшін салыстырмалы түрде тең жағдайлар және мүмкіндіктерге ие болуы тиіс. Сандық деректер орташа квадраттық ауытқу көрсеткіші 2001 жылғы 4,6-дан 2024 жылы 1,9-ға, яғни 2,4 есе төмендегенін көрсетеді. Теңсіздіктің төмендеу тенденциясымен бірге біз 2004, 2012-2014 және 2016 жылдары шамалы өсуді көріп отырмыз.

2005 жылмен 2017 жылдан бастап көрсеткіштің күрт төмендеуіне жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің мемлекеттік және өңірлік бағдарламалары әсер етті. Бұл «Жасыл ел» (2005) - елді мекендерді көгалдандыру және абаттандыру арқылы жастарды маусымдық жұмысқа орналастыруға (14-35 жас) бағытталған мемлекеттік жастар бағдарламасы; «Еңбек» (2018) - жұмыспен қамтуды және кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарлама, оның ішінде жастар, түлектер үшін ақы төленетін практика, жас мамандардың жалақысын субсидиялау, жас кәсіпкерлерге гранттар мен кредиттер сияқты шаралар бар тегін техникалық және кәсіптік білім беру және қайта даярлау жөніндегі жобалар; 2018 жылғы түлектерді қоса алғанда, 18-29 жас аралығындағы NEET жастарын жұмыспен қамту және әлеуметтендіруді қамтамасыз ету жөніндегі жол картасы (2018). Сондай-ақ өңірлерде жұмыс іздеу платформалары, Бос орындар жәрмеңкелерін ұйымдастыру, кеңес беру және жұмысқа/оқуға жолдамалар: Астанада – «Jol Tap»; Алматыда, Ақтөбе, Қарағанды облыстарында – «Jumys Tap»; Алматыда «Jobfair365» платформасы; барлық өңірлерде Career Centers құрылды.

Жалпы алғанда, кеңістіктік теңсіздік дәрежесінің төмендеуінің жалпы тенденциясы, төмендеу жиілігі, сондай-ақ төмен абсолютті көрсеткіштер салыстырмалы түрде оң құбылыс деп санауға болады.

Сурет – 1. Аймақтық бөлімдегі NEET біркелкі емес динамикасы*

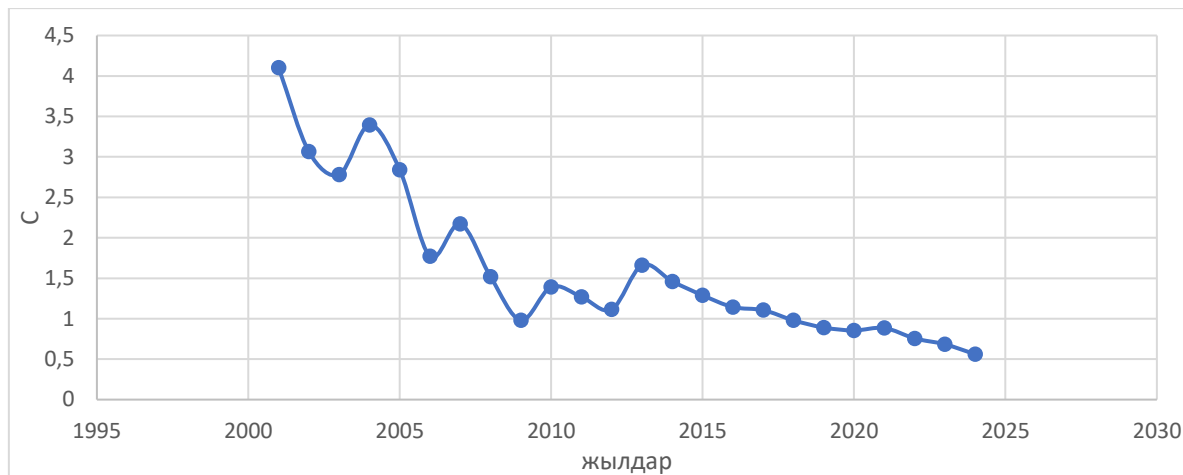
*[12] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Пандемияның NEET үлесінің өсуіне әсері туралы жекелеген зерттеулерде келтірілген тұжырымдарға қарағанда, Қазақстанда 2020-2021 жылдары тұтастай алғанда, ел бойынша статистика деректері бойынша NEET үлесі өскен жоқ және тиісінше 7,1% және 6,9% - құрады. Өңірлік бөлімде- шамалы ұлғаю (1-2% - ға) Ақмола және Шығыс Қазақстан облыстарында, бұл ретте төмендеу (1-5%-ға) Қарағанды, Солтүстік Қазақстан, Түркістан облыстарында және Шымкент қаласында [13].

Жастар жұмыссыздығы NEET деңгейіне әсер етеді. Жастар жұмыссыздығының өсуімен оқу орындарының түлектері жұмыс іздеуге көп уақыт жұмсайды, олардың кейбіреулері NEET санатына еніп, белсенді іздеуді тоқтатады. Психологиялық факторды да ескеру қажет: нәтижесіз іздеу мотивация мен өз күштеріне деген сенімділікті төмендетеді - жастар одан әрі талпыныстар пайдасыз деп санай бастайды және белсенді экономикалық және білім беру өмірінен толығымен шығады. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, жастардың ұзақ мерзімді жұмыссыздығы кәсіби дағдылар мен әлеуметтік капиталды жоғалтуға ықпал етеді. Ол сондай-ақ экономикалық аспектіде NEET

санатының өсуіне және әлеуметтік аспектіде "жоғалған ұрпақтың" қалыптасуына ықпал ете отырып, еңбек нарығына оралу үшін әлеуметтік дағдыларды төмендетеді. Сондықтан жастар жұмыссыздығы NEET өсу факторларының бірі болып саналады.

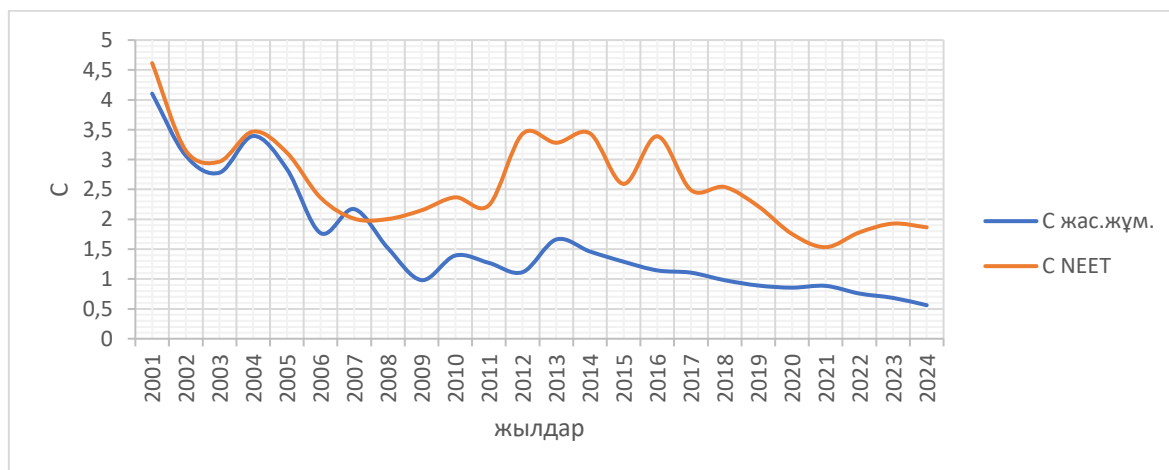
Жастар жұмыссыздығы көрсеткішінің біркелкі емес динамикасы да оң. Ол 2-суретте көрсетілген: көрсеткіштің 4,1-ден 0,6-ға дейін күрт төмендеуі байқалады.

Сурет – 2. Өңірлік бөлімдегі жастар жұмыссыздығының біркелкі емес динамикасы*
*[12] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Жалпы төмендеу үрдісінде 2004, 2007 және 2013 жылдары шамалы өсім болды. Салыстыру үшін жастар жұмыссыздығының ауытқу деректері әрқашан NEET деректерімен сәйкес келе бермейді.

Есептеу үшін негіз екі көрсеткіштің үлесі болды: NEET және жастар жұмыссыздығы, орташа квадраттық ауытқу көрсеткіштері де тығыз байланысты болуы керек деп ойлау қисынды. Бұл байланысты қарастырайық (3-суретті қараңыз).

Сурет – 3. NEET және жастар жұмыссыздығы үшін C көрсеткішті салыстыру*
*1 және 2 суреттер бойынша

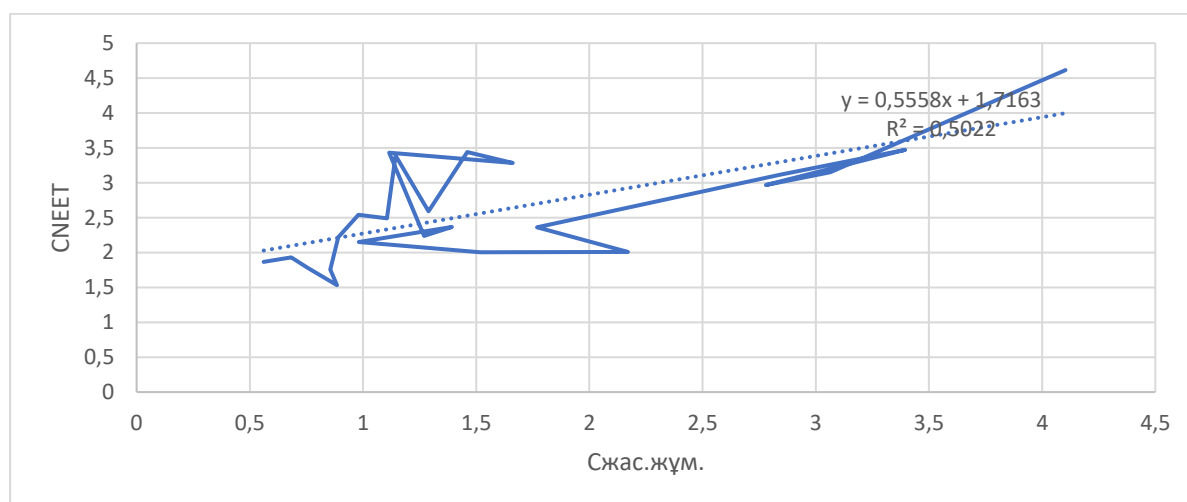
Біз 2008 жылғы дағдарысқа дейін екі көрсеткіш арасында тығыз байланыс бар екенін көреміз, содан кейін күрт ауытқу пайда болады. 2001-2007 жылдар аралығында R^2 жуықтау сенімділігінің мәні 0,9027 – ге тең 3-суретте де тығыз байланыс көрінеді. Содан кейін, 2008-2024 жылдар аралығында R^2 0,3576-ға тең, бұл шамалы орташа жуықтауды көрсетеді.

Біздің көзқарасымыз бойынша, 2008 жылдан бастап жастар жұмыссыздығының біркелкі емес деңгейі мен NEET үлесі арасындағы корреляцияның төмендеуі келесі себептерге байланысты: аймақтық механизмдер тұрғысынан Мемлекеттік бағдарламалар жастар жұмыссыздығымен күресуге көбірек бағытталды, NEET мәселесін шешуге аз көңіл бөлінді. Нақты шаралар

республикалық бағдарламаларда емес, әкімдіктердің тапсырмаларында, жекелеген облыстардың өңірлік жоспарлары мен тәжірибелерінде қамтылды (NEET жастарымен өңірлік деңгейде жұмыс істеу алгоритмдерін талқылау, NEET жастарының бірыңғай дерекқорларын құру, санаттар бойынша анықтау және сегментациялау, жастар ресурстық орталықтары арқылы сүйемелдеуді ұйымдастыру және т.б.). Кейбір облыстарда осы санатпен жұмыс неғұрлым қарқынды жүргізілді, ал басқаларында-аз. NEET жастарына тікелей арналған алғашқы мамандандырылған құжат - "18 бен 29 жас аралығындағы NEET жастарын, оның ішінде 2018 жылғы түлектерді жұмыспен қамту және әлеуметтендіру жөніндегі жол картасы" көрсеткіштің біркелкі төмендеуіне ықпал еткен жоқ. Жалпы Қазақстан бойынша NEET үлесі 2018 жылдан 2024 жылға дейін 22%-ға (7,9-дан 6,5% - ға дейін) төмендегеніне қарамастан, өңірлердегі өзгеріс әркелкі болды, ал Маңғыстау және Батыс Қазақстан облыстарында айтарлықтай өсті. Талданған кезеңде NEET үлесі тұрақты түрде төмендеген аймақтық тәжірибенің ең жақсы мысалдары - Алматы қаласы және Павлодар облысы.

Сондай-ақ, бағдарламаларда әлеуметтік оқшаулану, материалдық қызығушылықтың төмендеуі және т.б. сияқты әлеуметтік-психологиялық факторларға аз көңіл бөлінетінін атап өткен жөн, олардың маңыздылығы бүкіл әлемде соңғы онжылдықтарда өсті.

Жалпы алғанда, 25 жыл ішінде R^2 жуықтау сенімділігінің мәні 0,5022 кұрайды. Мұны орташа жуықтау деп түсіндіруге болады, алайда әлеуметтік-экономикалық зерттеулерде, соның ішінде еңбек нарығында бұл мән қалыпты және рұқсат етілген болып саналады (4-сурет).

Сурет – 4. NEET және жастар жұмыссыздығы үшін C көрсеткішінің корреляциясы*
*3-сурет бойынша

Сонымен қатар, өзгерістердің шамамен 50% - ы басқа факторларға байланысты. ЮНИСЕФ-тің Қазақстан бойынша баяндамасында еңбекке қабілетті бенефициарлар үшін жұмысқа орналасумен байланыс балалары бар отбасыларға қаржылық тәуелсіздікке қол жеткізуге және кедейліктің қатал шеңберінен шығуға көмектеспегені атап көрсетілген. Ұсынылған жұмыс мүмкіндіктері әдетте уақытша, жалақысы төмен әрі икемсіз болды, ұзақ мерзімді мүмкіндікті білдірмеді, көптеген жұмыс қажеттіліктері қанағаттандырылмаған отбасыларды қалдырды [13].

Аталған мәселелерді шешу үшін NEET мәртебесінде жастардың болу кезеңін қысқарту және ұзақ мерзімді жұмыссыздықтың алдын алу үшін министрліктердің, ЖОО-лар мен колледждердің бейінді деректерін интеграциялау негізінде Бірыңғай цифрлық базаны құру арқылы цифрлық мониторинг арқылы тәуекел тобындағы жастарды ерте анықтауды қамтитын кешенді тетікті іске асыру қажет.

Цифрлық экономика дәуірінде тегін онлайн-сертификаттық бағдарламаларды кеңейту арқылы цифрлық құзыреттерді дамыту ауыл жастарына цифрлық платформалар арқылы қашықтықтан жұмыспен қамтудың арқасында еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді.

Мобильді жұмыспен қамту орталықтарын құру, ауылдық жерлерде жастар практикасы бағдарламаларын кеңейту, гранттарды тарату және "Бизнес Бастау" бағдарламасының түрі бойынша сүйемелдеу арқылы жастар кәсіпкерлігін қолдау жастар еңбек нарығындағы аумақтық теңсіздікті және NEET үлесін төмендетуге ықпал ететін болады.

Осы шараларды іске асыру жастардың білім беруден жұмыспен қамтуға көшу ұзақтығын қысқартуға және жас азаматтардың Қазақстанның еңбек нарығына тұрақты кірігуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қорытынды. Жастар мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық дамуында, елдің болашақ жұмыс күшін, қоғамның инновациялық әлеуеті мен тұрақтылығын қалыптастыруда орталық рөл атқарады, ал NEET бұл дамудың негізгі кедергілері болып табылады. Осыған байланысты жастарды әлеуметтік алып тастауға байланысты жастар еңбек нарығының проблемалары терең жүйелі сипатқа ие.

Авторлардың өңірлік аспектіде жүргізген талдауы NEET-тің біркелкі еместігі мен жастар жұмыссыздығының деңгейі олардың Қазақстандағы динамикадағы үлесін ескере отырып (2001-2024) төмендегенін көрсетті, бұл оң көрсеткіш. Екі көрсеткіштің де төмендеуінің жалпы үрдісіне мемлекеттік жастар саясаты да әсер етті.

Жалпы алғанда, 25 жыл ішінде R^2 жуықтау сенімділігінің мәні 0,5022-ге тең, бұл әлеуметтік-экономикалық зерттеулерде, оның ішінде еңбек нарығында қалыпты және рұқсат етілген болып саналады. Уақыт аралығын талдау 2001-2007 жылдардағы тығыз байланысты көрсетті (R^2 0,9027-ге тең) және 2008-2024 жылдардағы шамалы орташа жуықтау (R^2 0,3576-ға тең).

Дистрибуцияның біркелкілігі мәселесі ТДМ шеңберіндегі тұрақты даму тұрғысынан маңызды. Жастар еңбек нарығында NEET мәселесі тек жұмыссыздықпен ғана байланысты емес, әлеуметтік-психологиялық факторлар ерекше орын алады, сондықтан факторлық әсерді, соның ішінде біркелкі кеңістіктік үлестіруді одан әрі пәнаралық зерттеу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Столярова Э.О., Толеген М.А., Аубакирова Ж.С., Тамерлан Е.О. Поколение NEET в Казахстане: проблемы молодежи и социальные риски // *Bulletin Almanach Science Association France-Kazakhstan*. – 2022. – №2. – С. 27–37.
2. Alimkhanova D. Towards Determining the Socio-Demographic and Economic Factors Affecting Young People of Becoming NEET (not in education, employment or training) in Kazakhstan. – Astana: Nazarbayev University Graduate School of Education. – 2025. – URL: <https://nur.nu.edu.kz/handle/123456789/8464>.
3. Нуртазина Р., Мухтарова Н. Государственная политика в области содействия занятости молодежи категории NEET // *Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева*. – 2022. – №3(140). – С. 71–79.
4. Буланова М.Б. NEET-молодежь: опыт междисциплинарных исследований // *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология*. – 2025. – №4(25). – С. 809–821. – DOI: 10.22363/2313-2272-2025-25-4-809-821.
5. Carcillo S., Fernández R., Königs S., Minea A. NEET youth in the aftermath of the COVID-19 crisis: Challenges and policy responses // *OECD. Social, Employment and Migration Working Papers*. – 2015. – №164. – DOI: 10.1787/5js6363503f6-en.
6. Rahman H., Islam T. Spatial inequality of youth disengagement: Evidence from emerging economies // *World Development*. – 2023. – №168. – Article 106209. – DOI: 10.1016/j.worlddev.2023.106209.
7. Wei-Jun JeanYeung, Yi Yang. Labor Market Uncertainties for Youth and Young Adults: An International Perspective // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 2020. – №1(688). – P. 7–19. – DOI: 10.1177/0002716220913487.
8. Cefalo R., Scandurra R., Kazepov Y. Youth Labor Market Integration in European Regions // *Sustainability*. – 2020. – №9(12). – 3813 p. – DOI: 10.3390/su12093813.
9. Mudiriza G., Grotte J., De Lannoy A., David A., Leibbrandt M. Developing a Youth Labour Market Index for South Africa at the sub-national level. - Cape Town: Southern Africa Labour and Development Research Unit, University of Cape Town. (SALDRU Working Paper №297). – 2023. – 43 p. – URL: <http://hdl.handle.net/11090/1030>.
10. Khusainova Zh., Gazizova M., Vechkinzova Y. NEET-youth in Kazakhstan: features of regional differentiation // *BUKETOV BUSINESS REVIEW*. – 2022. – №3(107). – С. 86–94. – DOI: 10.31489/2022Ec3/86-94.

11. Khusainova Zh., Gazizova M., Zhartay Z., Gordeyeva Y., Nurekenova E. NEET youth in Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan: general and specific parameters // *Buketov business review*. – 2023. – №111(3). – P. 58–71. – DOI: 10.31489/2023ec3/58-71.
12. Еңбек нарығындағы жастар / Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. – 2025. – URL: <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/publications/>.
13. Анализ положения детей и подростков в Казахстане: 2024. Отчет ЮНИСЕФ. – 2025. – URL: [https://www.unicef.org/kazakhstan/media/13631/file/2025%20SitAn_Summary%20report_final_Rus%20\(21%20Sept%202025\).pdf](https://www.unicef.org/kazakhstan/media/13631/file/2025%20SitAn_Summary%20report_final_Rus%20(21%20Sept%202025).pdf).

REFERENCES

1. Stoljarova Je., Tolegen M., Aubakirova Zh., Tamerlan E. Pokolenie NEET v Kazahstane: problemy molodezhi i social'nye riski [The NEET generation in Kazakhstan: youth problems and social risks]. *Bulletin Almanach Science Association France-Kazakhstan*. – 2022. – №2. – S. 27–37. [in Russian]
2. Alimkhanova D. Towards Determining the Socio-Demographic and Economic Factors Affecting Young People of Becoming NEET (not in education, employment or training) in Kazakhstan. – Astana: Nazarbayev University Graduate School of Education. – 2025. – URL: <https://nur.nu.edu.kz/handle/123456789/8464>.
3. Nurtazina R., Muhtarova N. Gosudarstvennaja politika v oblasti sodejstvija zanjatosti molodezhi kategorii NEET [Government policy on promoting employment among NEET youth] // *Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta im. L. Gumileva*. – 2022. – №3(140). – S. 71–79. [in Russian]
4. Bulanova M. NEET-molodezh': opyt mezhdisciplinarnyh issledovanij [NEET youth: experience of interdisciplinary research] // *Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Serija: Sociologija*. – 2025. – №4(25). – S. 809–821. – DOI: 10.22363/2313-2272-2025-25-4-809-821. [in Russian]
5. Carcillo S., Fernández R., Königs S., Minea A. NEET youth in the aftermath of the COVID-19 crisis: Challenges and policy responses // *OECD. Social, Employment and Migration Working Papers*. – 2015. – №164. – DOI: 10.1787/5js6363503f6-en.
6. Rahman H., Islam T. Spatial inequality of youth disengagement: Evidence from emerging economies // *World Development*. – 2023. – №168. – Article 106209. – DOI: 10.1016/j.worlddev.2023.106209.
7. Wei-Jun JeanYeung, Yi Yang. Labor Market Uncertainties for Youth and Young Adults: An International Perspective // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 2020. – №1(688). – P. 7–19. – DOI: 10.1177/0002716220913487.
8. Cefalo R., Scandurra R., Kazepov Y. Youth Labor Market Integration in European Regions // *Sustainability*. – 2020. – №9(12). – 3813 p. – DOI: 10.3390/su12093813.
9. Mudiriza G., Grotte J., De Lannoy A., David A., Leibbrandt M. Developing a Youth Labour Market Index for South Africa at the sub-national level. - Cape Town: Southern Africa Labour and Development Research Unit, University of Cape Town. (SALDRU Working Paper №297). – 2023. – 43 p. – URL: <http://hdl.handle.net/11090/1030>.
10. Khusainova Zh., Gazizova M., Vechkinzova Y. NEET-youth in Kazakhstan: features of regional differentiation // *BUKETOV BUSINESS REVIEW*. – 2022. – №3(107). – С. 86–94. – DOI: 10.31489/2022Ec3/86-94.
11. Khusainova Zh., Gazizova M., Zhartay Z., Gordeyeva Y., Nurekenova E. NEET youth in Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan: general and specific parameters // *Buketov business review*. – 2023. – №111(3). – P. 58–71. – DOI: 10.31489/2023ec3/58-71.
12. Yenbek narygyndagy zhastar [Youth in the labor market]. Ul'tyq statistika bjurosy. Qazaqstan Respublikasy Strategijalyq zhosparlau zhane reformalar agenttigi. – URL: <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/publications/>. [in Kazakh]
13. Analiz polozhenija detej i podrostkov v Kazahstane: 2024 [Analysis of the situation of children and adolescents in Kazakhstan: 2024]. Otchet JuNISEF. – URL: [https://www.unicef.org/kazakhstan/media/13631/file/2025%20SitAn_Summary%20report_final_Rus%20\(21%20Sept%202025\).pdf](https://www.unicef.org/kazakhstan/media/13631/file/2025%20SitAn_Summary%20report_final_Rus%20(21%20Sept%202025).pdf). [in Russian]

Каримбаева Г.Ж., Сейтхожина Д.А., Ракаева Ә.Н., Кашкинбаева К.

NEET И МОЛОДЕЖНАЯ БЕЗРАБОТИЦА: РЕГИОНАЛЬНАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ

Аннотация

Молодежь играет важную роль в развитии любой страны. Как динамично будет развиваться общество в дальнейшем, зависит от экономической, социальной и политической активности молодежи. Однако, в силу разных причин часть молодых людей не вовлекаются в активную деятельность. Данная категория молодежи - категория NEET (not in Education, Employment or Training) учитывается МОТ и другими международными организациями, что подчеркивает серьезность проблемы. В силу актуальности данное явление стало предметом исследований не только экономистов, но и социологов, психологов, психиатров, биологов, т. е., по сути исследования носят междисциплинарный характер.

В данной статье авторами проанализирована региональная дифференциация категории NEET и молодежной безработицы, рассматриваемой как фактор NEET, а также взаимосвязь этих показателей в Казахстане. Исследование проводилось по данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан за период 2001-2024 гг.

Авторы использовали методы анализа количественных данных по регионам Казахстана, а также сравнение. Рассматривались доли NEET и молодежной безработицы.

Результаты анализа показали, что молодежная безработица влияет на NEET, значение аппроксимации нормальное и допустимое, однако близко к умеренному. Однако, в отдельные периоды связь была слабой. Есть другие, в том числе, социально-психологические факторы влияния. Поэтому необходимы дальнейшие междисциплинарные исследования в данной области.

Karimbayeva G., Seitkhozina D., Rakayeva A., Kashkinbayeva K.

NEET AND YOUTH UNEMPLOYMENT: REGIONAL DIFFERENTIATION

Annotation

Young people play an important role in the development of any country. How dynamically society will develop in the future depends on the economic, social, and political activity of young people. However, for various reasons, some young people are not involved in active activities. This category of young people – the NEET (not in Education, Employment or Training) is taken into account by the ILO and other international organizations, which emphasizes the seriousness of the problem. Due to its relevance, this phenomenon has become the subject of research not only by economists, but also by sociologists, psychologists, psychiatrists, biologists, i.e., in essence, the research is interdisciplinary in nature.

In this article, the authors analyse regional differentiation of the NEET category and youth unemployment, considered as a factor of NEET, as well as the interrelationship between these indicators in Kazakhstan. The study was conducted using data from the National Statistics Bureau of the Republic of Kazakhstan for the period 2001-2024.

The authors used methods of quantitative data analysis by region of Kazakhstan, as well as comparison. The shares of NEET and youth unemployment were considered.

The results of the analysis showed that youth unemployment affects NEET, the approximation value is normal and acceptable, but close to moderate. However, in some periods the connection was weak. There are other factors of influence, including socio-psychological ones. Therefore, further interdisciplinary research in this area is necessary.

